

Социална работа с деца с отклоняващо се поведение – актуално състояние и перспективи

Георги Стефанов

***Social work with children with deviant behavior - actual state and perspectives:** The following paper purpose is to analyzed the actual state and perspectives in social work with children with deviant behavior in terms of providing social services. The study is directed to contemporary practices and working models in providing social services for children with deviant behavior, and the disclosure of new services.*

***Key words:** Virtual kids, prosocial behavior, social work, deviant behavior, new social services.*

ВЪВЕДЕНИЕ

През последните години социалната работа с деца с отклоняващо поведение в България прави нововъведения, най-вече чрез апробиране и стандартизиране на добри чужди практика. За това има редица примери, един от които е създаването на нови социални услуги за деца с отклоняващо поведение, както и мултиплицирането на вече съществуващи услуги в отговор на конкретни нужди на регионите/областите, областните стратегии за развитие на социалните услуги. Конкретен пример е разкриването на социална услуга от нов тип, а именно „Център за възстановително правосъдие за деца“ към Сдружение БРТИМ [3]. Друг пример е работата на фондация ИГА [5] в Пловдив, която приоритетно работи с деца с отклоняващо се поведение, като въвежда нов подход на работа на основата на тясно сътрудничество с институциите на съдебната и изпълнителната власт, съдии, прокурори, инспектори пробационна служба и служители на реда.

След „бума“ на децата индиго, кристалните деца, най-актуален феномена са виртуалните деца. Националният статистически институт и други социологически агенции за проучване на демографските показатели у нас единодушно показват, че най-голямата част от деня, децата прекарват в интернет, пред екрана на компютри, лаптопи, таблети, самартфони и наскоро появилите се фаблети (мобилно устройство, което съчетава смартфон и таблет). Тенденциите за развитие на социалната работа и моделите за деца с отклоняващо се поведение в голяма степен са зависими от съвременните информационни и комуникационни технологии. За да отговори на тези предизвикателства системата на социалните дейности и нейните подсистеми, като образователна, професионална, политическа, икономическа, културна и други, трябва да работят в синхрон, както помежду си, така и с динамиката и структурата на съвременното информационно общество.

Наблюдават се процеси на оформяне на нови социални норми. Социалните норми, като основание за „просоциално поведение“ заслужават внимание, със своето място в процеса на социализация и формиране на нови модели за оказване на помощ [1].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Разглеждането на проблемите на социалната работа с деца с отклоняващо поведение, нейното актуално състояние и тенденции за развитие е важно и значимо по няколко причини. В анализа на литературни източници, като научни статии и публикации, медийни публикации свързани с развитието на социалните услуги в България, форум – активности, сайтове на държавни институции и неправителствени организации с функции в сферата на социална работа с деца с отклоняващо поведение, се обособиха няколко основни момента свързани с развитието на този научен, практически, институционален и най-вече социален, обществено значим сектор в България. Данни от анализа посочват, че през последните пет години публикационната активност по темата е сравнително ниска.

За Русенски университет „Ангел Кънчев“ и Софийски университет „Св. Климент Охридски“, през последните пет години в сектор „Социални дейности“ има по една, понякога две, а има и години без публикации по темата за социална работа с деца с отклоняващо се поведение. Понижения научен интерес в тази област може да се обясни с няколко причини, едната от които е фокуса на държавата и съсредоточаването на финансов, политически, институционален и обществен ресурс в процеса по деинституционализация на грижата за деца [4]. През 2009 г., след скандала в дома в Могилино в България се предизвика една реформа на национално ниво със стратегическата цел да се закрийт всички домове за деца, социалните услуги предоставяни в специализирани институции и на тяхно място да разкрият социални услуги от нов тип. Без да влизаме в подробности за националната стратегия за деинституционализация [2], ще обобщим, че естествено би било, научния интерес в тази област да се повиши с възможностите за проектна и научно-изследователска дейности, международни партньорства и други привлекателни за научна и професионалната област активности. Интересен факт е че научните публикации за този период за двата университета са още по-малко, като за СУ, те са две за пет години, а за РУ няма нито една през последните пет години. Също така в РУ за последните пет години има само две публикации по темата за социална работа с деца с отклоняващо поведение. Тук логичното обяснение е свързано с факта, че специалност „Социални дейности“ в РУ е разкрита през 2012 г., докато в СУ, тя е разкрита преди повече от 20 години. От казаното до тук и представената информация става ясно, че не можем да определим, значимостта и актуалността на темата за социална работа с деца с отклоняващо поведение, по един фактор какъвто е публикационната активност на два Български университета. Със своята многомерна същност и многофакторна обособеност разглеждания проблем изисква по широк и диференциран анализ. Следните фактори определихме, като по значими за разглеждания проблем:

- Данни от НСИ;
 - Детската престъпност продължава да намалява, като дял от общо извършените престъпления [].
- Информация от социални услуги в общността за деца в риск и с отклоняващо поведение;
 - Няма промяна в броя на децата, които проявяват класическите форми на отклоняващо поведение, като кражби, просяка, проблеми в училищната, социалната и семейна среда и др. Увеличава се броя на децата, която проявяват нови форми на поведение, което може да се определи, като отклоняващо се. Прекомерно използване на съвременните информационни и комуникационни технологии, което индиректно влияе тяхното социално и интелектуално развитие. Отчита се една зависимост към IT технологиите, а извън тяхната употреба децата са затворени, мълчаливи, страдат от дефицит на вниманието, имат съществени пропуски в своето писмено и говорно развитие (вземат се предвид нормалните поведенчески прояви във възрастовото развитие).
- Информация от Детска педагогическа стая (ДПС);
 - Инспекторите ДПС в своята дейност, като базови специалисти на студенти от специалност „Социални дейности“ по учебната дисциплина „Учебна практика в социалнопедагогически заведения“, споделят за застой, липса на промяна в броя на проявите на отклоняващо се поведение при децата или криминални прояви. Отчита тенденции за нови моди във формите и начина на реализиране на подобни прояви при децата. Такива са измамите (парични и предметни), агресията (чрез различни форми, клипове, снимки и др.) всички те в интернет пространството.
- Информация пробационна служба;

- Инспекторите от пробационна служба отчита малко намаляване на броя на т.н. класически прояви на девиация и криминално поведение, за сметка на новите форми споменати от представителите на социалните услуги и детска педагогическа стая.

Социалната работа трябва да функционира в режим на паралелни водещи процеси, субпроцеси и отчетност, отразяване, записване (ръчно или чрез технически средства) на видимата и невидимата част на взаимодействието между клиента/тите и помагачия специалист/и. Като видима част могат да се определят обективните, планирани и изпълнявани дейности и задачи в процеса на работа. Пример е плана за работа в дадена социална услуга, неговите структурни компоненти, като установени нужди на клиента, цели на работа по задоволяване на съответните нужди и конкретни дейности, чието регулирано изпълнение трябва да осигури изпълнение на поставените цели и задачи. Видимата част, по подразбиране има своя конкретика, професионално езикови формулировки на горепосочените компоненти на един примерен план за работа. План за работа с дете с установени образователни нужди изразяващи се в изоставане в образователното развитие и знания с несъответствие на класа, в който се намира детето. *Цел* е балансираното компенсирание на изоставането чрез паралелна педагогическа, социалнопедагогическа и социална работа с областите от знания, както за актуалния клас, така и за класа с установено изоставане. Казано по друг начин, детето е с установено ниво на знания за трети клас, но се намира в пети клас. С детето се работи за компенсирание на пропуски между трети и пети клас и паралелно с това се работи за придобиване на нужните знания за актуалния пети клас. В *„невидимата част“* е процеса на реализиране на поставените задачи със своите ситуационно-ролеви, организационно-дейностни, и резултативно-интерпретационни аспекти. Разбира се, че и самият процес на работа има своята обективна и видима част, като наблюдението на работния процес, взаимодействието между детето и помагачия специалист, документалната част от работата и др., но в случая насочваме вниманието към *анализа, оценката, терапевтичното взаимодействие, удовлетворението на клиента или помагачия специалист*, всички тези аспекти на социалната работа, които остават вън от запис на досието. *Условното* обособяване на *видима и невидима* част на социалната работа цели да посочи съществуването на две взаимозависими и взаимодопълващи се области, а не да фрагментира системата на социалната работа. Тук е мястото да посочим аналогията с теория и практика в социалната работа, вътрешен и външен свят на клиента и на помагачия специалист, преки не непреки фактори влияещи върху системата на социалната работа. Ако приемем, че в последните години системата на социалната работа е развивала своя потенциал в посока на алтернативи, иновации, нововъведения, мултидисциплинарност в научен и професионален план, можем да допълним с предположението, че системата на социалната работа има нужда от балансиране на т.н. *развитие навън*, като се потърси подход навътре в системата, нейните функции, предимства и недостатъци. Точно в тази посока на ребалансиране в представянето и приемането, самовъзприемането на социалната работа от заобикалящия свят е и виждането за *видима и невидима част* на системата на социалната работа. Тук можем да дадем един интердисциплинарен (външен на социалната работа) пример с науката физика и по-точно с видимия спектър, видимия диапазон на светлината е онази част от електромагнитния спектър, която може да се възприеме от човешкото око. *Невидимата част* на спектъра са т.н. инфрачервени лъчи, чиято същност и приложение в науката няма да споменаваме, а само ще обобщим *интердисциплинарния пример* с виждането си за нов поглед върху социалната работа, нейната система и функции, който се изразява в доближаване на социалната работа до точните науки, до естествените науки. Тук е мястото да уточним, че виждането не цели радикален обрат във възприемането на

образа на социалната работа, а точно обратното, придаване на добавена стойност към цялостното виждане за социална работа, като научен и професионален подход. Като наука за проблемите на индивида, групата и обществото в социални, икономически, образователни, психологически, социологически, културни, философски и тясно специализирани (има се предвид науката социална работа) измерения, социалната работа е точна и ясна функция на обществено полезна дейност, каквито са и постиженията на науките, биология, физика, химия, информатика и други. В този ред на мисли, социалната работа е наука с ясна мултидисциплинарност, която би следвало да притежава допълнителен потенциал, капацитет за развитие, чрез допълване на междунаучният подход на естествените науки. Едно подобно начинание, може да бъде определено, като изключително сериозно научно и професионално пионерство, може да се разгледа и като опит, възможност да се използва статута, възприемането на точните науки от човечеството, най-вече с цел добавяне на стойност към една млада наука каквато е социалната работа. Смятаме, че реализирането на подобна цел и в най-минимални граници, а още повече и намиране на допирни точки между двете научни области ще доведе до развитие на социалната работа. Възможно е да прозвучи прекалено амбициозно на границата на наивното, че полезност би могло да има и за класическите науки, природните науки, точните науки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От направения анализ на актуалното състояние и перспективи пред социалната работа с деца с отклоняващо се поведение в условията на предоставяне на социални услуги се установи наличие и приложение на актуални практики и модели на работа при предоставяне на социални услуги за деца с отклоняващо поведение, както и към разкриването на услуги от нов тип. Професионалната общност в сферата на работа с деца с отклоняващо поведение информира за сходни тенденции на запазване, дори намаляване на установените *класически* прояви на девиация или криминално поведение при децата за сметка на навлизане на нов широк набор от поведенчески индикации при деца. Същите могат да се определят, като система от фактори и условия, за чиято същност и функциониране липсва достатъчна яснота и емпирични данни. Системата на социална работа с деца с отклоняващо поведение признава нуждата от развитие, както на своя собствен потенциал, така и на ролята и функциите на останалите, социални, здравни и образователни системи, всички функциониращи за детското благосъстояние, бъдеще и развитие.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Карагяурова Д., Просоциалното поведение, Стено, Варна 2010
- [2] Стефанова Л., Симеонов Г., Бисет Г., Социална работа по законите на семейната система (ОКМД в ролята на добрия възрастен, Издател „Надежда и домове за децата – клон България“, 2015
- [3] Интернет ресурс: Център за възстановително правосъдие за деца към Сдружение БРТИМ, <http://brtim.com/cvcpd>
- [4] Интернет ресурс: <http://sacp.government.bg/deinstitutionalizaciya>
- [5] Интернет ресурс: <http://www.iga-bg.org/>

За контакти:

Ас. Георги Стефанов, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Катедра „Обществено здраве и социални дейности“, специалност „Социални дейности“, e-mail: gstefanov@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.